

Μόνον η βία λέει, μόνο το κακό δουλεύει ασταμάτητο και ανεμπόδιστο...»: Αναπαραστάσεις βιασμών στη σύγχρονη νεοελληνική λογοτεχνία

Μαρίτα Παπαρούση[#]

Περίληψη

Η παρούσα εργασία χρησιμοποιεί ένα φεμινιστικό πλαίσιο για να διερευνήσει τις αναπαραστάσεις του βιασμού στη σύγχρονη ελληνική πεζογραφία. Εστιάζοντας στις λεκτικές και αφηγηματικές στρατηγικές που χρησιμοποιούν οι συγγραφείς όταν ασχολούνται με τον βιασμό, στόχος της είναι να διερευνήσει στη βάση ποιων πολιτισμικών, κοινωνικών κανόνων «σεναριογραφείται» ο μυθοπλαστικός βιασμός και ποια πολιτισμικά «σενάρια» βιασμού εγγράφει με τη σειρά του ο μυθοπλαστικός λόγος. Ειδικότερα, το ζητούμενο στην παρούσα εργασία είναι ο ρόλος που διαδραματίζει ο βιασμός στην κατασκευή της έμφυλης ταυτότητας και της σεξουαλικότητας.

Λέξεις-κλειδιά: Αναπαράσταση, Βιασμός, Έμφυλη ταυτότητα, Σεξουαλικότητα

Abstract

This paper uses a feminist framework to explore representations of rape in contemporary Greek prose. By focusing on discursive and narrative strategies employed by writers when dealing with rape its aim is to explore the ways rape is both “scripted” by and “scripts” social and cultural norms. More specifically, at stake throughout this paper is the role that rape plays to the construction of gender identity and sexuality.

Keywords: Representation, Rape, Gender identity, Sexuality

[#] Καθηγήτρια, Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας.

I. Θεωρητική εισαγωγή

Για τη Sabine Sielke, οι αφηγήσεις βιασμών σχετίζονται με πραγματικά περιστατικά βιασμών μόνο με άκρως διαμεσολαβημένους τρόπους. Είναι πρωτίστως ερμηνείες, αναγνώσεις του βιασμού οι οποίες, μεταφερόμενες στο λόγο, μετατρέπονται σε ρητορικό μέσο, σε ένα επίμονο σχήμα για άλλες κοινωνικές, πολιτικές και οικονομικές ανησυχίες και συγκρούσεις (Sielke, 2002: 2-3). Στηριζόμενη στη συγκεκριμένη θεώρηση του βιασμού και έχοντας ως θεωρητική αφετηρία τη σχετική με το βιασμό φεμινιστική θεωρία, στη μελέτη αυτή ασχολούμαι με τους τρόπους αναπαράστασης του βιασμού στη σύγχρονη νεοελληνική πεζογραφία. Αυτό που με ενδιαφέρει ειδικότερα είναι πώς ο βιασμός καθίσταται αντικείμενο αφήγησης· οι τρόποι, δηλαδή, με τους οποίους η αφήγηση εγγράφει στη δομή των συγκεκριμένων κειμένων τις, συχνά αντιφατικές, αντηχήσεις των περί βιασμού ευρύτερων κοινωνικο-πολιτισμικών αφηγημάτων, εγγράφοντας με τη σειρά της κοινωνικο-πολιτισμικούς κανόνες και πεποιθήσεις.

Η θεωρητική επισκόπηση που ακολουθεί έχει ως στόχο να καταστήσει σαφή τη φεμινιστική προοπτική από την οποία αντλώ για να προσεγγίσω τη θεματική του βιασμού –γι' αυτό και δεν είναι σε καμία περίπτωση εξαντλητική και συστηματική. Δεδομένου δε ότι, ενώ οι σχετικές με τις αναπαραστάσεις του βιασμού στη λογοτεχνία μελέτες έχουν κάνει έντονα αισθητή την παρουσία τους στη διεθνή βιβλιογραφία, απουσιάζουν από τις νεοελληνικές σπουδές, αποπειρώμενη να διερευνήσω ένα ανεξερεύνητο πεδίο, αποφάσισα η συγκρότηση του corpus λογοτεχνικών κειμένων με τα οποία ασχολούμαι να γίνει με τρόπο που εξυπηρετεί την ανάδειξη συγκεκριμένων προβληματισμών. Για να γίνω πιο σαφής, τα κείμενα τα οποία επέλεξα να συνεξετάσω προσφέρουν τη δυνατότητα να διερευνήσω τους τρόπους με τους οποίους οι συγγραφείς θέτουν μέσω του βιασμού ζητήματα έμφυλης και σεξουαλικής διαφοράς, οικοδομώντας στην ουσία το φύλο και τη σεξουαλικότητα, έτσι ώστε να μιλήσω στη συνέχεια τόσο για τους πολιτισμικούς και κοινωνικούς κανόνες στη βάση των οποίων «σεναριογραφείται» ο μυθοπλαστικός βιασμός, όσο και για τα πολιτισμικά «σενάρια» βιασμού που εγγράφει με τη σειρά του ο μυθοπλαστικός λόγος στο συγκεκριμένο κοινωνικο-πολιτισμικό συγκείμενο της περιόδου από το 1980 και εξής· σε μία περίοδο, δηλαδή, στην οποία είχαν ικανοποιηθεί πολλά από τα αιτήματα του γυναικείου κινήματος, είχαν γίνει μεταρρυθμίσεις της νομοθεσίας περί

σεξουαλικών αδικημάτων, ενώ και οι κινητοποιήσεις με στόχο τη σεξουαλική βία και τους βιασμούς γυναικών άρχισαν να αποκτούν προβολή.

α. Βιασμός: Θεωρητικές προοπτικές

Ποικίλες θεωρητικές προοπτικές έχουν χρησιμοποιηθεί για να προσπαθήσουν να προσεγγίσουν και να ερμηνεύσουν το βιασμό· ανάμεσα σε αυτές, βιολογικές, κοινωνιο-βιολογικές, ψυχαναλυτικές, ψυχοκοινωνικές και φεμινιστικές. Να αναφέρω εντελώς ενδεικτικά, επειδή ξεπερνά τη στόχευση της συγκεκριμένης εργασίας η κριτική επισκόπηση των συγκεκριμένων προσεγγίσεων, ότι οι βιολογικές και κοινωνιο-βιολογικές προσεγγίσεις υποθέτουν μια γενετική βάση ως εξήγηση για την τάση στο βιασμό εκ μέρους των ανδρών. Για τους επηρεασμένους από τις απόψεις του Sigmund Freud ψυχαναλυτές, οι βιαστές είναι διαταραγμένες, σεξουαλικά αποκλίνουσες, προσωπικότητες που χαρακτηρίζονται από συναισθήματα σεξουαλικής ή διαπροσωπικής ανεπάρκειας και από επιθετικότητα που στρέφεται στο θύμα του βιασμού ως υποκατάστατο της μητέρας. Ειδικότερα, στο πλαίσιο της συγκεκριμένης προσέγγισης «ο βιασμός εννοιολογήθηκε κυρίως ως πράξη σεξουαλική και όχι ως πράξη βίας» (Donat & D'Emilio, 1992: 12) για την οποία ευθύνονται, μεταξύ άλλων, η κακή ανατροφή, το άγχος ευνουχισμού και οι καταπιεσμένες ομοφυλοφιλικές τάσεις, η έλλειψη κοινωνικών δεξιοτήτων και η σεξουαλική πείνα ή η σεξουαλική αδηφαγία (Bryden & Grier, 2011).

Οι φεμινιστικές θεωρίες αμφισβήτησαν με έντονο τρόπο απόψεις σύμφωνα με τις οποίες η σεξουαλική βία είναι μια ψυχοπαθολογικά ιδιοσυγκρασιακή πράξη που αφορά λίγους «άρρωστους» άνδρες (Scully, 1994: 161) και, παρότι αντιμετωπίζουν το βιασμό ως συγκροτητικό στοιχείο των έμφυλων σχέσεων, αρθρώνουν έναν έντονο προβληματισμό σχετικά με το αν πρόκειται για επιθετική ή σεξουαλική πράξη· όπως το θέτει εύγλωττα η Catherine MacKinnon, στη μελέτη της *Feminism, Marxism, Method and the State: An Agenda for Theory*, όταν μια γυναίκα βιάζεται, το ερώτημα που τίθεται είναι: «Επρόκειτο για σεξ; Ή για βία;» (MacKinnon, 1982: 532). Αφορμώμενη από το ερώτημα αυτό, να επισημάνω ότι ένα τμήμα της ριζοσπαστικής φεμινιστικής προοπτικής των

δεκαετιών '70 και '80 προσεγγίζει το βιασμό από την προοπτική της εξουσίας· ως πράξη, δηλαδή, που δεν πηγάζει τόσο από σεξουαλική ανάγκη, αλλά από την επιθυμία ελέγχου και διατήρησης της υποτέλειας των γυναικών μέσω του συνεχούς φόβου βιασμού. Στο συγκεκριμένο πλαίσιο σκέψης, καθοριστικό ρόλο έπαιξε η μελέτη της Susan Brownmiller, *Against our Will: Men, Women and Rape* (1975), η οποία αντιμετωπίζοντας το βιασμό ως πολιτική πράξη, τον επαναπροσδιόρισε ως έναν τρόπο ελέγχου των γυναικών από τους άνδρες από την προϊστορική εποχή έως την εποχή μας, με κίνητρο την ανδρική κυριαρχία και τη διατήρηση της ισχύουσας δυναμικής της εξουσίας εντός της κοινωνίας: «Δεν είναι τίποτα περισσότερο ή λιγότερο από μια συνειδητή διαδικασία εκφοβισμού με την οποία όλοι οι άνδρες κρατούν όλες τις γυναίκες σε κατάσταση φόβου» (Brownmiller, 1975: 15) –με το βιασμό και το φόβο του βιασμού να χρησιμεύει ως μηχανισμός κοινωνικού ελέγχου σε ένα σύστημα ανδρικής κυριαρχίας. Αντίθετα, ριζοσπάστριες φεμινίστριες όπως η MacKinnon υποστηρίζουν ότι ο βιασμός είναι σεξουαλικό έγκλημα από τη στιγμή που η κακοποίηση γίνεται «μέσω της σεξουαλικής πράξης» (1981: 87), καθώς και ότι συναρτάται εν πολλοίς με την ετεροφυλόφιλη σεξουαλική πράξη στο πλαίσιο της οποίας ερωτικοποιείται η βία, και η επιθετικότητα συχνά βιώνεται ως σεξουαλική ευχαρίστηση.

Η συζήτηση συνεχίζεται στα χρόνια που ακολουθούν, με σημεία εστίασης τη θυματοποίηση των γυναικών και τη σωματικοποιημένη διάσταση του βιασμού. Έτσι, το κυρίαρχο φεμινιστικό παράδειγμα, σύμφωνα με το οποίο οι άνδρες βιάζουν τις γυναίκες προκειμένου να διεκδικήσουν την εξουσία και τον έλεγχο, να αμφισβητείται από τις μεταδομιστικές προσεγγίσεις, οι οποίες, χρησιμοποιώντας μια φουκωική εννοιολόγηση της εξουσίας, απορρίπτουν την οριοθέτηση «άνδρας που κατέχει την εξουσία ασκεί σεξουαλική βία vs γυναίκα στερούμενη εξουσίας συνιστά θύμα σεξουαλικής βίας», ως αναπαράγουσα την παραδοσιακή θεώρηση των έμφυλων σχέσεων (οι άνδρες κυριαρχούν επί των γυναικών) και ως ανασχετική των στρατηγικών αντίστασης. Επιπλέον, φεμινίστριες, όπως η Ann J. Cahill, που αντλούν από τη μεταμοντέρνα θεωρία υποστηρίζουν ότι ο βιασμός δεν πρέπει αφενός να εξομοιώνεται με άλλες μορφές μη σεξουαλικής σωματικής επίθεσης αφετέρου να θεωρείται ως λογική προέκταση μιας ετεροφυλόφιλης κουλτούρας που περιλαμβάνει ουσιαστικά την κυριαρχία των ανδρών επί των γυναικών. Για την Cahill, ο βιασμός συνιστά «επιβολή μιας σεξουαλικά διεισδυτικής πράξης που διαπράττεται σε ένα άτομο χωρίς τη θέλησή του» (Cahill, 2001:

11), προβάλλοντας τη σεξουαλική φύση της πράξης, και θεωρεί πως δεν αφορά μόνο το σώμα· συνιστά επίθεση στη «σωματικοποιημένη αυτονομία»· αμφισβητεί, δηλαδή, τη «σωματική ακεραιότητα» μιας γυναίκας και απειλεί «την ιδιότητά της ως προσώπου» (Cahill, 2001: 8, 10).

Επιπλέον, στο πλαίσιο της μεταδομιστικής στροφής στη γλώσσα, ο βιασμός συνιστά πλέον ένα κειμενικό γεγονός με την έννοια ότι η εμπειρία του βιασμού δεν έχει εγγενές νόημα και, στο βαθμό που έχει νόημα, η εμπειρία συγκροτείται στη γλώσσα. Αυτό που ενδιαφέρει πλέον, και έχει επηρεάσει και εμένα στον τρόπο προσέγγισης των κειμένων, είναι η εξέταση των κοινωνικών τρόπων με τους οποίους διάφοροι λόγοι έχουν επιτρέψει ή και δικαιολογήσει την εν λόγω βία. Ο τρόπος με τον οποίο οι μύθοι του βιασμού χρησιμοποιούνται στις διαδικασίες δημιουργίας νοήματος είναι εμφανής σε αυτό το πλαίσιο. Όπως γράφει χαρακτηριστικά η Sharon Marcus στο δοκίμιό της *Fighting Bodies, Fighting Words: A Theory and Politics of Rape Prevention*, «ο βιασμός είναι ένα ζήτημα γλώσσας, ερμηνείας και υποκειμενικότητας» (Marcus, 1992: 387), αμφισβητώντας την ιδέα της ανδρικής βίας και της γυναικείας ευαλωτότητας ως προϋπάρχουσα της ίδιας της πράξης: «Ο ορισμός του βιασμού ως γλωσσικού γεγονότος μπορεί να εκληφθεί με διάφορους τρόπους. Ένας κοινός συνδυασμός βιασμού και γλώσσας αναφέρεται στις πολλές εικόνες βιασμού που παράγει ο πολιτισμός μας, αναπαραστάσεις που συχνά μεταδίδουν τις ιδεολογικές παραδοχές και αντιφάσεις του βιασμού –οι γυναίκες είναι βιάσιμες, οι γυναίκες αξίζουν βιασμό / οι γυναίκες προκαλούν βιασμό, οι γυναίκες θέλουν βιασμό, οι γυναίκες νιώθουν ντροπή που έχουν βιαστεί / οι γυναίκες λένε δημοσίως ψέματα για το βιασμό τους. Ενώ αυτές οι πολιτισμικές παραγωγές μπορούν να συμπράξουν και να δαιμονίσουν το βιασμό με συγκεκριμένους και περίπλοκους τρόπους, η δήλωση ότι ο βιασμός είναι ένα γλωσσικό γεγονός δεν πρέπει να θεωρηθεί ότι σημαίνει ότι αυτές οι γλωσσικές μορφές πράγματι βιάζουν τις γυναίκες» (Marcus, 1992: 389). Στο συγκεκριμένο πλαίσιο σκέψης, το σημαντικό είναι ότι, επιτυγχάνοντας να κατανοήσουμε το βιασμό ως γλώσσα, συνειδητοποιώντας την επιρροή που ασκούν τα «σενάρια βιασμού» (Marcus, 1992: 390) στη δημιουργία συνθηκών αφενός σεξουαλικών επιθέσεων αφετέρου θυματοποίησης, δεν αντιμετωπίζουμε τις γυναίκες ως εγγενώς βιάσιμες· δεν είναι ο ίδιος ο βιαστής αλλά το

κοινωνικό σενάριο και «ο βαθμός στον οποίο το σενάριο αυτό καταφέρνει να ζητήσει τη συμμετοχή του στόχου του βοηθούν στη δημιουργία της εξουσίας του βιαστή» (Marcus, 1992: 391).

Αξίζει να επισημανθεί ότι τόσο η φεμινιστική όσο, κυρίως, η κουίρ θεωρία δεν εστιάζεται αποκλειστικά στους βιασμούς γυναικών από άνδρες, παραγνωρίζοντας τους βιασμούς ανδρών από γυναίκες, γυναικών από γυναίκες, ανδρών από άνδρες ή το γεγονός ότι ομοφυλόφιλα, τρανσέξουαλ και κουίρ άτομα αποτελούν κατεξοχήν στόχο σεξουαλικής βίας. Η κυρίαρχη άποψη είναι ότι ο βιασμός εμφυλοποιείται, υπό την έννοια ότι γίνεται διανοητός κοινωνικο-πολιτισμικά ως «θηλυκός». Χαρακτηριστικά είναι όσα γράφει η Monique Plaza, η οποία υποστηρίζει πως «ο βιασμός είναι στην ουσία σεξουαλικός επειδή στηρίζεται στην ίδια την έμφυλη κοινωνική διαφορά. Αν οι άνδρες βιάζουν γυναίκες, είναι ακριβώς επειδή είναι γυναίκες με την κοινωνική έννοια»· και όταν ένας άνδρας βιάζεται, βιάζεται και αυτός «ως γυναίκα» (Plaza, 1980: 31).¹

β. Βιασμός και αναπαράσταση

Ο βιασμός διαμεσολαβείται διαμέσου σημείων που μας υπενθυμίζουν ότι η σχέση μεταξύ της πραγματικότητας της πράξης του βιασμού και της αναπαράστασής της είναι ιδιαίτερα περίπλοκη και αναδεικνύει την άρρηκτη σχέση της αναπαράστασης με ζητήματα (σωματικοποιημένης) υποκειμενικότητας, εξουσίας και φωνής-προοπτικής. Σε παρόμοιες περιπτώσεις έχει σημασία, συνεπώς, να δώσουμε προσοχή στο ποιος μιλάει και σε ποιες συνθήκες (αλλά και ποιος δεν μιλάει και γιατί). Τι ακριβώς σημαίνει «ποιος»; Διαφωτιστικά είναι όσα γράφουν σχετικά οι Lynn Higgins και Brenda Silver στην εισαγωγή τους στο βιβλίο *Rape and Representation*: το «ποιος» περιλαμβάνει περισσότερο από το φύλο, όπως τη φυλή, την κοινωνική τάξη, το σεξουαλικό ιστορικό του θύματος, τη σχέση με τον δράστη (π.χ. αν ήταν ξένος ή γνωστός), επειδή όλα παίζουν ρόλο στο κατά πόσον αντιλαμβάνεται κάποιος ότι όντως έχει συμβεί η πράξη του βιασμού (Higgins & Silver, 1991: 1). Η αντίληψη ή μη της πράξης του βιασμού συναρτάται άμεσα και με τον αναπαραστάσιμο ή μη χαρακτήρα του. Επιπλέον, ένα ερώτημα που απασχολεί αρκετούς μελετητές είναι εάν μπορούμε να μιλήσουμε για ανδρική και γυναικεία αντίληψη και

προοπτική στα κείμενα, σχετικά με το τι συνιστά βιασμό και τις επιπτώσεις του –ανεξάρτητα από το εάν αυτά είναι γραμμένα από άνδρες ή γυναίκες συγγραφείς· δηλαδή για κειμενικές προοπτικές που φυσικοποιούν την πατριαρχική σκέψη, ιδιαίτερα εάν τα κείμενα είναι γραμμένα από γυναίκες, ή, αντιθέτως, συμβάλλουν «στην αποκάλυψη των δομών που κακοποιούν βάνουσα τα σώματα των γυναικών και διαγράφουν την υποκειμενικότητά τους» (Higgins & Silver, 1991: 4).²

Πολλοί θεωρούν ότι ο βιασμός, όπως κάθε βίαιο ή απεχθές γεγονός καθώς και ό,τι γεννά σωματικό ή ψυχικό πόνο, αντιστέκεται στην αναπαράσταση, υπό την έννοια ότι δεν είναι εύκολο να αποδοθεί όπως τον βίωσε το υποκείμενο που τον υπέστη. Ένας από τους λόγους που προβάλλονται αναφορικά με την αντίσταση του βιασμού στην αναπαράσταση είναι η υποστηριζόμενη δυσδιάκριτη διάκρισή του από το (συναινετικό) σεξ για όσους βλέπουν την πράξη από έξω. Να αναφέρω, εντελώς ενδεικτικά, ότι η Mieke Bal έχει υποστηρίξει ότι ο βιασμός ως σωματική εμπειρία δεν μπορεί να οπτικοποιηθεί και ότι η αναπαράστασή του είναι μόνο μια μετάφραση, υπό την έννοια ότι δεν είναι δυνατόν παρά μόνο να τον φανταστούμε, επειδή είναι μια εμπειρία που είναι εντελώς «εσωτερική» και καθιστά το θύμα του βιασμού «αόρατο» (Bal, 2006).³ Η δυσκολία αναπαράστασης του βιασμού ως σωματικά βιωμένου συμβάντος έχει συνδεθεί και με την εκτεταμένη και συστηματική χρήση του ως μεταφοράς ή γενικότερα ως τρόπου –γεγονός που εγείρει προβληματισμό. Χρησιμοποιείται για να μιλήσει κανείς για μια σειρά θεμάτων που αφορούν κατά κύριο λόγο την καταπίεση, την πολιτική των φύλων, σχέσεις εξουσίας και τους αγώνες για εξουσία, γενικότερα θέματα που αφορούν τη διαφορά (εθνική, εθνοτική, φυλετική, ταξική, έμφυλη) και ποικίλου τύπου παραβιάσεις –κυρίως κοινωνικο-πολιτισμικές και πολιτικές. Το πρόβλημα με την απομάκρυνση της αναπαράστασης πράξεων βιασμού από την κυριολεξία είναι ότι οι συγγραφείς, προσδίδοντας στην πράξη μια συμβολική σημασία, υποβιβάζοντάς την σε ένα σχήμα ή μια αφαίρεση (Sielke, 2004: 371), τείνουν να παραβλέπουν την ίδια την πράξη προς όφελος των «σημαντικότερων» ζητημάτων που αυτή υποδηλώνει, μετατρέποντας τα θύματα του βιασμού σε στερεότυπα.

Προβληματισμό δεν γεννά μόνο ο μεταφορικός τρόπος αναπαράστασης του βιασμού ή ο υπαινικτικός τρόπος αναπαράστασης, στο πλαίσιο του οποίου το κέντρο εστίασης τίθεται στο σκηνικό, στο τι συνέβη πριν ή μετά, στα συναισθήματα αλλά όχι στην

ίδια την πράξη. Ο ρητός, «ρεαλιστικός» σε σωματικό επίπεδο, τρόπος απόδοσης της πράξης, δίνοντας στους αναγνώστες πλήρη πρόσβαση στη βιαιότητα του βιασμού, δεν φείδεται λεπτομερειών οι οποίες μπορεί να θεωρηθούν ηδονοβλεπτικές ή και πορνογραφικές.⁴ Από την άλλη πλευρά, αν ο βιασμός δεν αναπαρίσταται καθόλου, αυτό θα μπορούσε να σημαίνει άρνηση ή/και υποτίμηση των εμπειριών των θυμάτων βιασμού. Η έντονη αισθητικοποίηση, τέλος, δηλαδή οι αποτυπώσεις του βιασμού τις οποίες χαρακτηρίζει η έντονα, ηθελημένα συνήθως, προβεβλημένη χρήση ποικίλων υφολογικών στοιχείων, βρίσκει αντίθετους όσους, επηρεασμένους από τον Theodor W. Adorno, θεωρούν ότι παρόμοιες αναπαραστάσεις αδικούν τα θύματα βιασμού επειδή η αισθητικοποίηση ανακουφίζει από την αρχική φρίκη και, επιπλέον, μπορεί να προσφέρει στον αναγνώστη μια ορισμένη ευχαρίστηση (Adorno, 1985: 313) –μετατρέποντας κατά μία έννοια την αναπαράσταση σε ψυχαγωγία. Δεν λείπουν, παρόλα αυτά, και οι μελετητές που πρεσβεύουν την άποψη ότι η αισθητικοποίηση μπορεί να επιτρέπει στο θεατή να συμμετέχει στο «γεγονός» του βιασμού, προσφέροντας ταυτόχρονα «την άνεση της αισθητικής απόστασης» επειδή η πράξη του βιασμού δεν θεωρείται πραγματική (Tanner, 1994: 560).⁵

II. Αναπαραστάσεις βιασμών στη σύγχρονη ελληνική λογοτεχνία

α. Ο δράστης του βιασμού

Στο μυθιστόρημα *Τα σακιά* της Ιωάννας Καρυστιάνη (2010) το αφηγηματικό ενδιαφέρον εστιάζεται στο δράστη των βιασμών, προσφέροντας μια ισορροπία μεταξύ λεπτομερών ρεαλιστικών περιγραφών των φρικτών γεγονότων και των ψυχολογικών εμπειριών και των κινήτρων του δράστη. Παρουσιάζει ενδιαφέρον, λοιπόν, τόσο ο τρόπος κατασκευής του προσώπου αυτού ως δράστη βιασμών, όσο και η κατασκευή των θυμάτων.

Ο Λίνος οικοδομείται ως ένα άτομο μοναχικό, εσωστρεφές, λιγομίλητο, αποξενωμένο από τη μητέρα, διακατεχόμενο από οργή. Έχοντας μεγαλώσει σε ένα περιβάλλον πειθαρχίας στο οποίο η σιωπή είναι επιβεβλημένη («[...] τον διέταζε και αυτός σάπαινε [...]». Σε όλη του τη ζωή έκανε ησυχία, αυτό του ζητούσαν ο πατέρας του κι η μάνα του [...])» Καρυστιάνη, 2010: 139-140) και έχοντας την πεποίθηση ότι η μητέρα είχε

καθυποτάξει τον πατέρα του, τον οποίο υποτιμούσε και καταπίεζε,⁶ αποτυπώνεται ως ένας νέος που αντιδρά συνεχώς και με ένταση απέναντι σε μία μητέρα η οποία, κάτω από το βάρος τόσο της δικής της ανατροφής όσο και της καθημερινότητας, δεν ενσαρκώνει το ιδεώδες της στοργικής μάνας που είναι ικανή να καλύπτει τις συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού της, δηλώνοντας με τον τρόπο αυτόν το αίσθημα συναισθηματικής αποξένωσης και της επιθυμίας αποτίναξης της μητρικής εξουσίας που κουβαλά και τον βαραίνει ως «σακί». Ως «σακί» φαίνεται πως κουβαλά και τις κακοποιητικές εμπειρίες, σωματικές και ψυχολογικές, που είχε βιώσει ως παιδί και έφηβος στο οικογενειακό περιβάλλον –εμπειρίες οι οποίες φαίνεται πως υφίστανται σε ένα συνεχές. Η Α. J. Cahill έχει υποστηρίξει ότι το άδικο του βιασμού απορρέει από την επίθεση σε «διάφορες αλλά θεμελιώδεις πτυχές της ενσώματης προσωπικότητας [του θύματος]» (Cahill, 2001: 8), αλλά η αφηγηματική κατασκευή στα *Σακιά* φαίνεται να υποδηλώνει ότι κάτι παρόμοιο συμβαίνει και σε όσους ασκούν σεξουαλική βία. Η λογοτεχνική πρόκληση που θέτει είναι να δείξει πώς ένας βιαστής, παρά το γεγονός ότι απολαμβάνει τη θυματοποίηση και την αντικειμενοποίηση ενός άλλου προσώπου, μπορεί επίσης να υποφέρει προσωπικά εξαιτίας όλων αυτών που ο ίδιος έχει βιώσει ως κακοποιητική συμπεριφορά.

Στο μοντέλο των N. M. Malamuth, D. Linz, C. L. Heavey, G. Barnes και M. Acker, το οποίο στοχεύει στην πρόβλεψη των συγκρούσεων των ανδρών με τις γυναίκες, η εχθρική πορεία του ανδρισμού σχετίζεται με μια ανασφαλή αίσθηση του ανδρισμού, καθώς και με την εχθρότητα απέναντι στις γυναίκες, τη δυσπιστία και την επιθυμία να κυριαρχήσουν στις γυναίκες (Malamuth κ.ά., 1995). Η αφήγηση του Λίνου μπορεί να ερμηνευθεί στο πλαίσιο του συγκεκριμένου μοντέλου, αποκαλύπτοντας πως οι σεξουαλικές επιθέσεις του καθοδηγούνται από προσωπικά κίνητρα. Έχει μεγαλώσει σε ένα περιβάλλον στο πλαίσιο του οποίου ανέπτυξε στάσεις που διευκόλυναν την εχθρότητα προς τις γυναίκες και αντικοινωνικά χαρακτηριστικά προσωπικότητας. Αυτό που χαρακτηρίζει την αφήγησή του είναι η προκατάληψη κατά των γυναικών και ο θυμός που του γεννούν, ενώ οι μύθοι του βιασμού χρησιμεύουν για να δικαιολογήσουν σε αυτόν τον ίδιο την αναγκαιότητα επιθετικότητας κατά των γυναικών. Οι βιασμοί που διαπράττει δεν αποτελούν σε καμία περίπτωση έγκλημα σεξουαλικού πάθους, αλλά έγκλημα που υποκινείται από την επιθυμία του ως άνδρα να ασκήσει κυριαρχία στη γυναίκα.

Όσον αφορά τον τρόπο με τον οποίο η αφήγηση κατασκευάζει τους βιασμούς που διέπραξε ο Λίνος, στο κεφάλαιο με τον χαρακτηριστικό τίτλο «Φτυάρι», γίνεται εμφανές πως αντλεί από τις αντιλήψεις που συγκροτούν τους «μύθους» και την «κουλτούρα» του βιασμού για να περιγράψει και να εξηγήσει τις πράξεις και τη συμπεριφορά του.⁷ Και στην προκειμένη περίπτωση, η γυναίκα κατασκευάζεται ως επιρρεπής στο να βιαστεί και κατά μία έννοια ως υπεύθυνη για το βιασμό της, επειδή κατασκευάζεται ως προκλητικά ντυμένη, με στάση και συμπεριφορά που χαρακτηρίζεται από σεξουαλικές συνδηλώσεις, γενικότερα ως σεξουαλικά ελευθεριάζον αρπακτικό που συνιστά κίνδυνο για τον άνδρα· συνιστά, κατά συνέπεια, μια ανήθικη γυναίκα και ως εκ τούτου ένα άξιο θύμα, ένα θύμα που μπορεί και αξίζει να τιμωρηθεί μέσω του βιασμού για την υπόστασή της.

Να το γαμήσεις και να το πετάξεις. Αυτό του χρειάζεται. Φοράει το κολλητό χαμηλοκάβαλο για να μας χώνει στα μάτια τον μισό πάνω κώλο και τη μισή πάνω κοιλιά. Στα λουριά της μπλουζας κρέμονται κομμάτια πλάτης, κομμάτια βυζιών και μαυρισμένοι ώμοι που γυαλίζουν και πετάνε φλας όποτε τα φώτα των μαγαζιών πιάνουν την γκόμενα να περνάει από μπροστά. Αυτή γουστάρει γλείψιμο, γαμήσι, γλέντι με το χύσι. Περπατάει και στο διάβα της κόβει τους άντρες και λογαριάζει πόσα τα μουσκεμένα παντελόνια, ατέλειωτο σουλάτσο στα πεζοδρόμια, να μας ανάβει και να μη μας αφήνει να συγκεντρωθούμε. (Καρυσιάνη, 2010:137)

Το κείμενο εγγράφει πολλές από τις συμβάσεις που αναμένονται σε ένα σενάριο βιασμού υιοθετώντας ένα λεξιλόγιο για την περιγραφή της εξέλιξης της πράξης του βιασμού που διαπνέεται από τις πρακτικές ιδεολογίες του εξαναγκασμού και της καθυπόταξης: ο βιασμός είναι ένα έγκλημα που διαπράττεται από έναν (οπλισμένο) άγνωστο που παραμονεύει σε ένα σκοτεινό σημείο εναντίον μιας ασυνόδευτης γυναίκας που ουρλιάζει και αντιστέκεται προτού την εξουδετερώσει.

Δεν είδε τον άντρα, εκείνος την άφησε να προσπεράσει το δέντρο του, την έφτασε, τη βούτηξε από πίσω, της έκλεισε το στόμα, την έσυρε πιο βαθιά μέσα στο δασάκι, την πέταξε στις πευκοβελόνες, της σκέπασε το πρόσωπο με τη γούνινη σάπκα και αμολώντας δυο βραχνιασμένα ζντουπ έκανε τη δουλειά του σε τρία λεπτά. (Καρυσιάνη, 2010: 177)

Οι συγκεκριμένες πρακτικές ιδεολογίες συνυπάρχουν στην αφήγηση του Λίνου με τις πρακτικές ιδεολογίες θυματοποίησης του δράστη –υπό την έννοια ότι αντιμετωπίζει τον εαυτό του ως θύμα της γυναικείας καταπίεσης και εξουσίας, στην οποία αντιστέκεται με τον τρόπο αυτό. Παρότι στην αφήγησή του ο Λίνος αντιμετωπίζει τα θύματά του σαν να ήταν σεξουαλικοποιημένα αντικείμενα και όχι ανθρώπινα όντα, ο τρόπος με τον οποίο αναφέρεται στα γυναικεία πρόσωπα που τον περιβάλλουν δηλώνει πως η αντικειμενοποίηση αφορά και τον ίδιο. Καθώς δε ο συνολικός αφηγηματικός σχεδιασμός τονίζει αφενός την αίσθηση αδυναμίας και ανεπάρκειας που μεταδίδει ο πρωταγωνιστής παρά την εμπλοκή του σε βιασμούς, αφετέρου την επιθετικότητα και την επιθυμία κυριαρχίας, όλα τα εγκλήματα και οι βίαιες πράξεις του ήταν, κατά κάποιον τρόπο, ένας τρόπος αφενός επιβεβαίωσης του ανδρισμού του αφετέρου διεκδίκησης της ορατότητας του, αναγνώρισης δηλαδή της ύπαρξής του, έστω και αρνητικά, σε ένα οικογενειακό και κοινωνικό σύστημα στο πλαίσιο του οποίου ήταν αόρατος. Η σεξουαλική βία λειτουργεί ως αντίδραση και ως βίαιο αίτημα αναγνώρισης της δικής του υποτιμημένης εαυτότητας στα δικά του μάτια.⁸ Η σεξουαλική βία στην προκειμένη περίπτωση μπορεί να είναι μία πράξη κυριαρχίας με στόχο τη διεκδίκηση του ανδρισμού, είναι όμως ταυτόχρονα και αποτέλεσμα ενός φόβου που ο Λίνος προβάλλει στις γυναίκες, η παρουσία και η συμπεριφορά των οποίων ενσαρκώνουν τα όρια και τους περιορισμούς που αισθάνεται ότι του επιβάλλει η σεξουαλικοποιημένη τους υποκειμενικότητα.

Η εστίαση στον Λίνο, προσφέροντάς μας τη δυνατότητα να νοηματοδοτήσουμε την αφηγηματική του κατασκευή υπό το πρίσμα των δικών του φόβων, της αίσθησης της αποξένωσης και της αδυναμίας του να επεξεργαστεί το πρόβλημα που του δημιουργεί το μητρικό μορφοείδωλο ως ευνουχιστική δύναμη, επιτρέπει να προβληματιστούμε σχετικά με τις δομές που δημιουργούν άνδρες οι οποίοι κακοποιούν σεξουαλικά σε μια σύγχρονη οικογενειακή πραγματικότητα-φορέα της ευρύτερης κοινωνικής παθογένειας. Καθώς δε εγγράφει μία εκδοχή βιαστή, οι πράξεις σεξουαλικής βίας του οποίου πυροδοτούνται από τη δική του αίσθηση αδυναμίας, ενώ ταυτόχρονα δεν παραλείπει να φέρνει στην αφηγηματική επιφάνεια και καθοριστικής σημασίας λεπτομέρειες που αναφέρονται είτε στην ίδια την πράξη είτε στον απόηχό της, καταφέρνει να αποτυπώσει τη βιαιότητα και

τις τραγικές συνέπειες του βιασμού στα θύματα χωρίς να επανεγγράψει την ανδρική κυριαρχία, αλλά αντίθετα την κρίση του ανδρισμού στην εποχή μας.⁹

β. Η πλοκή της εκδίκησης

Το διήγημα «Ντο τ' α πρες κοτσσίδετε», από τη συλλογή *Γκιακ* του Δημοσθένη Παπαμάρκου (2014), ακολουθεί αφηγηματικά μια τυπική δομή εκδίκησης ως απόδοση δικαιοσύνης σε περίπτωση βιασμού: ένας βιασμός τιμωρείται με μια πράξη εκδίκησης από κάποιο αρσενικό μέλος της οικογένειας του θύματος. Αποτυπώνει μια περίπτωση επιτυχημένης εντέλει πράξης εκδίκησης, η οποία αποκαθιστά την τάξη. Μέσω της αφήγησης αποδίδεται η εικόνα μιας παραδοσιακής κοινωνίας στη δεκαετία του 1920, στην οποία οι γυναίκες θεωρούνται οικογενειακή –στην ουσία ανδρική– «ιδιοκτησία» και η σπίλωση της «τιμής» τους, η οποία έχει ως συνέπεια την ντροπή και την ατίμωση όχι μόνο των ίδιων αλλά και των οικογενειών τους, ικανοποιείται με την αφαίρεση της ζωής του δράστη.¹⁰

Τον ρίχνω ανάσκελα και πιάνω και του σπάω τα δόντια ένα ένα. [...] Έκλιασε ο πούστης σαν κορίτσ' [...], ωσότου [...] μου λέει, τη σκότωσα. Δεν τη χάλασα αλλιώςίκα όμως. Άσε με να χαρείς κι εγώ θα σου πληρώσω το μισό αίμα που σου πήρα στο ακέριο, άμα γυρίσουμε πίσω. Μόνο άσε με και στ' ορκίζομαι, ό,τι ορίζει ο Κανόνας θα το λάβεις. Του λέω τότες, η Σύρμω δεν είναι μισό αίμα. Νιε μαμ. Νιε μοτρ. Νιε γκιακ. [*Ένα μάνα. Ένα αδερφή. Ένα αίμα.] Άσε με, μου λέει, κι ορκίζομαι να σ' το πληρώσω για ένα. Τα λεφτά χαλούνε στα χέρια, τα σπίτια γίνονται χώμα, του είπα, πο γκιάκου, γκιάκου βέτετ νιε βίτρα.* [*Αλλά το αίμα, το αίμα μένει για πάντα.] Ο Κανόνας δεν είν' έτσ', μου λέει. Νιε βεντ τσι γιέμι νάνι, Κανούνι νουκ ζίχρετ, του αποκριέμαι, νιέτερ βετ, νιέτερ θόμι.* [*Στον τόπο που 'μαστε τώρα, ο Κανόνας δεν πιάνει, [...], αλλιώςίκος ο τόπος, αλλιώςίκα φερόμαστε.] (Παπαμάρκος, 2014: 20).*

Αυτή η αντίληψη περί βιασμού ως εγκλήματος που στρέφεται κατά της οικογένειας έχει ως αποτέλεσμα μία ανδροκεντρική δομή με την εστίαση του ενδιαφέροντος στο ανδρικό δράμα και όχι στη γυναικεία εμπειρία. Το πρόσωπο της αδελφής έχει ένα ρόλο εντελώς

δευτερεύοντα. Ο ρόλος της στην πλοκή είναι ότι αποτελεί αναμφίβολα θύμα δολοφονίας και, ενδεχομένως, βιασμού. Σε αντίθεση, πρωταγωνιστικό ρόλο παίζει η συναισθηματική κατάσταση στην οποία έχει περιέλθει ο αδελφός εξαιτίας του συμβάντος και η πορεία του μέχρι την εκδίκηση, με την αφήγηση να εξελίσσεται με τρόπο ώστε να δικαιωθεί στα μάτια του αναγνώστη ως τιμωρός. Με τον τρόπο αυτό, με τον περιορισμό δηλαδή του βιασμού σε κινητήριο μοχλό της πλοκής, η αναγνωστική συμπάθεια δεν έχει ως αποδέκτη το θύμα του βιασμού αλλά τον άνδρα, που ταλανίζεται ψυχολογικά και η σοβαρότητα της πράξης έχει να κάνει περισσότερο με τη σημασία της απόδοσης δικαιοσύνης ή της τιμωρίας παρά με τον ίδιο το βιασμό.

Το *Γκιακ* είναι, όμως, ενδεικτικό και του πώς τόσο η πλοκή εκδίκησης όσο και η αποσιώπηση του θύματος, αναπόφευκτη στην προκειμένη περίπτωση λόγω του θανάτου του, αποκαλύπτει τις αντιφάσεις μέσα στον ίδιο τον τρόπο του βιασμού –αποδεικνύοντας πως πολλές φορές κείμενα στα οποία το βασικό θέμα είναι η εκδίκηση αντλούν από τις ίδιες πρακτικές ιδεολογίες που επιτρέπουν, νομιμοποιώντας τες, και τις αφηγήσεις τέλεσης βιασμού. Αναφέρομαι στα περιστατικά βιασμού γηγενών γυναικών από Έλληνες στρατιώτες, τα οποία με τον ελλειπτικό, αλλά ταυτόχρονα πολύ εύγλωττο, τρόπο που αποδίδονται

Να ξέρεις ότι όταν γινόντουσαν τέτοια, χούγια βγαίνανε πολλά. Άλλος έκοβε τα βυζιά, άλλουνού τ' άρεσε να παίρνει μαζί ένα κομμάτι απ' τα ρούχα. (Παπαμάρκος, 2014: 17)

όχι μόνο υπενθυμίζουν ότι ο βιασμός σε καιρό πολέμου αντιμετωπίζεται σαν ένα όπλο «σε έναν πόλεμο εντός ενός πολέμου», σαν «ένα δεύτερο μέτωπο» κατά των γυναικών (Seifert, 1996), αλλά –και αυτό είναι το σημαντικότερο– αποδομούν αντιλήψεις περί ανδρικής στρατιωτικοποιημένης εθνικής ανωτερότητας. Επιπλέον, στην προκειμένη περίπτωση τα συμβάντα που οδηγούν στην αποκάλυψη της ταυτότητας του δράστη της δολοφονίας της αδελφής –το τελετουργικό της κοπής των μαλλιών των βιασμένων από αυτόν γυναικών όχι μόνο σε καιρό πολέμου αλλά και ειρήνης– στηρίζουν και ναρκοθετούν ταυτόχρονα τη φαντασιακή πεποίθηση ύπαρξης ξεκάθαρων διακρίσεων μεταξύ κατακριτέας μεν αλλά δικαιολογημένης σεξουαλικής βίας σε καιρό πολέμου και

αδικαιολόγητης, καταδικάσιμης σεξουαλικής βίας σε καιρό ειρήνης· η σεξουαλικά εκφρασμένη βία συνιστά μια συλλογική πρακτική και όχι μία μεμονωμένη ενέργεια εκ μέρους ενός αποκλίνοντος από σεξουαλική άποψη ατόμου –μόνη εξαίρεση φαίνεται να αποτελεί ο εκδικητής αδελφός, ο οποίος όπως χαρακτηριστικά εξομολογείται:

Το μόνο, που δεν πείραξα γυναίκα, κι όχι επειδής δεν το σκεφτόμανε, αλλά να, κάθε φορά μου 'ρχόταν στο μυαλό η αδερφή μ' και δεν μπόραγα» (Παπαμάρκος, 2014:16).

Αποτελούν δε τα συμβάντα αυτά και τη μοναδική ένδειξη βιασμού της αδελφής, αποδεικνύοντας ότι η εμπειρία του βιασμένου σώματος είναι συνήθως απύσχα, κρυμμένη από τον αναγνώστη –ιδιαίτερα στην περίπτωση αυτή, που το θύμα δεν μπορεί να μιλήσει και ο δράστης ορκίζεται πως έχει διαπράξει φόνο και όχι βιασμό για να μην πληρώσει την πράξη με τη ζωή του.

γ. Ο λόγος της θυματοποίησης

Το διήγημα της Μάρως Δούκα *Σας αρέσει ο Μπραμς;* (2005) αποτελεί μία μυθοπλαστική εκδοχή αφήγησης τράφικινγκ, στην οποία η συγγραφέας κατασκευάζει την εικόνα της μετανάστριας πόρνης Οξάνας-Όλιας χρησιμοποιώντας μοτίβα που είναι οικεία στην τυπική αφήγηση τράφικινγκ –τα μοτίβα της αθωότητας, της νεότητας, της παρθενίας, της εξαπάτησης και της βίας.¹¹ Η ιστορία της Οξάνας-Όλιας αποδίδεται με μία μονολογική αφήγηση εν είδει συνέντευξης σε έναν αμέτοχο, βουβό, δημοσιογράφο, η οποία συνιστά επί της ουσίας μια αντι-ιστορία· μια «ιστορία», δηλαδή, «που προβάλλει αντίσταση σε μια ταυτότητα που καταδυναστεύει το υποκείμενο και επιχειρεί να την αντικαταστήσει με κάποια που εμπνέει σεβασμό» (Nelson, 2001: 6). Στην προκειμένη περίπτωση, στόχος μιας παρόμοιας αντι-ιστορίας είναι, μεταξύ άλλων, και ο ηγεμονικός λόγος που καθιερώνει την ευπάθεια μιας γυναίκας στη σεξουαλική επίθεση με βάση μια διφορούμενη ιδεολογία σχετικά με τη σεξουαλικότητά της. Δεδομένου ότι οι γυναίκες που κατασκευάζονται ως παραβατικές, αποκλίνουσες από την κυρίαρχη ηθική, κατασκευάζονται με τον τρόπο αυτό για να αμφισβητηθεί η εναντίον τους σεξουαλική επίθεση, η αφήγηση της Οξάνας-Όλιας

εκμεταλλεύεται τις πρακτικές ιδεολογίες της θυματοποίησης για να νοηματοδοτήσει την είσοδό της στην πορνεία ως αποτέλεσμα της επιβολής εξουσίας πάνω της. Χαρακτηριστικά είναι τα πολλαπλά γλωσσικά επίπεδα μέσω των οποίων το κείμενο εγγράφει την ευαλωτότητά της. Η Οξάνα-Ολια δεν είναι μόνο νέα και αθώα. Με τη νεότητά της συνδέεται άρρηκτα και η αγνότητα μέσω της παρθενίας της, την οποία χάνει με βίαιο τρόπο από το διακινητή της που τη βιάζει με την απειλή μαχαιριού εν είδει σεξουαλικής μύησης έτσι ώστε να την εξωθήσει στη συνέχεια στην πορνεία· ο φόβος και το αίσθημα πόνου δεν αφήνουν καμία αμφιβολία για τις συνέπειες του βιασμού όχι μόνο στην ψυχή αλλά και στο σώμα («*Έτρεμα, πονούσα, φοβόμουν*» Δούκα, 2005: 73).

Ο βιασμός συνιστά στην προκειμένη περίπτωση ένα μέσο ελέγχου και επιβολής μέσω του σωματικού εξαναγκασμού· είναι σωματικός και ταυτόχρονα ψυχολογικός αφού, μέσω της απώλειας της αίσθησης της σωματικής κυριότητας, διδάσκει στη γυναίκα την υποταγή στη θέληση του άνδρα εκμεταλλευτή της. Συνιστά όμως ταυτόχρονα, ως πράξη βίας, και έναν τρόπο, τον κατεξοχήν τρόπο ανάδειξης της πρωταρχικής αθωότητας της μετέπειτα πόρνης μέσω της ολοκληρωτικής θυματοποίησής της. Στην Οξάνα-Ολια έχει δοθεί το προνόμιο του λόγου ως θύμα τράφικινγκ και σεξουαλικής βίας. Ο λόγος της όμως λειτουργεί ως παράδειγμα του πώς ένας φορτισμένος γυναικείος λόγος «επιτρέπει» και καταδικάζει ταυτόχρονα το βιασμό ως προσπάθεια της αφήγησης να διαταράξει την ίδια την κατηγορία της γυναίκας που παράγει.

δ. Η σεξουαλική κακοποίηση ως πτυχή της ετεροφυλόφιλης εμπειρίας ζωής

Στο *Έβδομο ρούχο* της Ευγενίας Φακίνου (1983), ο βιασμός εντάσσεται σε ένα πλέγμα διασταυρούμενων σχέσεων εξουσίας φύλου, πολιτισμικής προέλευσης, κοινωνικής τάξης και σεξουαλικότητας. Οι αντιλήψεις σχετικά με το φύλο τροφοδοτούν το κείμενο με πολύπλοκους τρόπους, καθώς πρότυπα θηλυκότητας, όπως για παράδειγμα, η πνευματική, ψυχική, συναισθηματική δύναμη και ανθεκτικότητα της μητέρας-θύματος

βιασμού, συνυπάρχουν με μια αμφίσημη αναπαράσταση της γυναικείας ευπάθειας, η οποία ενσαρκώνεται στην απεικόνιση της ίδιας γυναίκας. Βιάζεται, εξαναγκαζόμενη να υποταχθεί στην ισχύ του άνδρα που της παρέχει στέγη και δουλειά, όχι απλώς στη σωματική του δύναμη αλλά και στη βιαιότητα της ανδρικής σεξουαλικότητας, που παρουσιάζεται ως μια ζώδης πανίσχυρη ορμή. Η αναπαράσταση του βιασμού ως εικόνα αφενός κυριαρχίας αφετέρου υποταγής και αποστροφής, καλλιεργεί το έδαφος για την ανάδυση του περί βιασμού λόγου ως μορφή φαλλοκρατικής έκφρασης της σεξουαλικότητας και, γενικότερα, ως μορφή πατριαρχικής καταπίεσης.

Πιο συγκεκριμένα, στο *Έβδομο ρούχο* οι ανδρισμοί, εκτός ελάχιστων εξαιρέσεων, οικοδομούνται ως μία επαναλαμβανόμενη στο χρόνο, συνεχώς παρούσα σεξουαλική απειλή ή αδηφάγα σεξουαλική όρεξη, με τα γυναικεία πρόσωπα του παρελθόντος να υφίστανται και να υπομένουν τη βίαιη έκφραση της ανδρικής σεξουαλικότητας και γυναικεία πρόσωπα όπως η Ρούλα –ενσάρκωση της νέας γυναίκας της δεκαετίας του '80– αφενός να προβάλλουν το δικαίωμα αυτοδιάθεσης του σώματος και της σεξουαλικής ευχαρίστησης της γυναίκας, αφετέρου να λοιδορούν τον τρόπο αντιμετώπισης των συνομήλικων ανδρών προς τις γυναίκες με τις οποίες έχουν σεξουαλικές σχέσεις. Σε αντίθεση με τη βίαια σεξουαλικοποιημένη αποτύπωση της ανδρικής κυριαρχίας, το σώμα της γυναίκας συνιστά έναν τόπο ευαλωτότητας και θυματοποίησης. Η σχέση της μητέρας με το βιαστή της παίρνει, μετά τον αρχικό βιασμό της από αυτόν, τη μορφή της σεξουαλικοποιημένης ενδοοικογενειακής κακοποίησης και εμφανίζεται να συνιστά δομική συνθήκη της ίδιας της ύπαρξής της.¹² Σημαντικό είναι, όμως, να προστεθεί σε αυτά ότι η ταυτότητα της μητέρας δεν συγκροτείται αφηγηματικά μόνο με την ιδιότητα του σεξουαλικού αντικειμένου για τον άντρα που της παρέχει στέγη και εργασία· καθότι Μικρασιάτισσα πρόσφυγας, παρουσιάζεται και ως ενσάρκωση μιας εξωτικής, επικίνδυνης, μισητής ετερότητας για τον κοινωνικό περίγυρο. Το σώμα της είναι ένα ξένο σώμα, θεωρούμενο σεξουαλικά επικίνδυνο λόγω της ξενότητάς του· είναι, επιπλέον, το σώμα μιας γυναίκας αδύναμης κοινωνικο-οικονομικά, κατά συνέπεια, ένα σώμα που «νομιμοποιείται» να βιαστεί αρχικά και να καταστεί αντικείμενο χρόνιας σεξουαλικής κακοποίησης, καθώς παρόμοιες πρακτικές ευδοκιμούν σε περιβάλλοντα στα οποία η ετεροποίηση του Άλλου ισοδυναμεί με την εκμετάλλευσή του και την νομιμοποιεί.

Συμπυκνώνοντας, η εστίαση στη βιασμένη και συνεχώς σεξουαλικά κακοποιούμενη γυναίκα και η αποδοχή της ανδρικής βίας έχει ως συνέπεια την κειμενική εγγραφή της βίας και της σωματικής δύναμης ως εγγενούς χαρακτηριστικού της ετεροκανονικής σεξουαλικής πράξης –υπενθυμίζοντάς μας ότι η πατριαρχική επιβολή στηρίζεται επίσης σε μια μορφή βίας ιδιαίτερα σεξουαλικού χαρακτήρα, η οποία εκφράζει τον πιο ακραίο τρόπο υλοποίησής της με την πράξη του βιασμού.

Σ' εκείνο το τριστορωμένο χωράφι με πήρε για πρώτη φορά εκείνος. Με το ζόρι. Όσο και να τον πάλευα, εκείνος ήτανε πιο δυνατός. Με μια σπρωξιά μ' έριξε στο χώμα. [...] Αγωνιζόμουνα να σηκωθώ, να του ρίξω λάσπες στη μούρη. Ανώφελο. Έκλεισα τα μάτια, έσφιξα το στόμα, προσευχόμουνα να με γλιτώσει ο Θεός. [...] Τίποτε. Στην αρχή βουβά κι ύστερα με βογκητά μπήκε μέσα μου. Πόναγα, δεν τον ήθελα. Τον σιχαινόμουνα [...]. (Φακίνου, 1983: 76-77)

Αυτό αντανακλά μια πατριαρχική κατανόηση της σεξουαλικότητας των ανδρών και των γυναικών, στο πλαίσιο της οποίας η σεξουαλική ορμή και οι παρορμήσεις των ανδρών κατασκευάζονται ως ανεξέλεγκτες και ως αποτέλεσμα της ιδιαίτερης βιολογικής τους διαμόρφωσης, και η σεξουαλική επιθετικότητα αποτελεί συστατικό στοιχείο της ανδρικής σεξουαλικότητας. Καθώς δε η καταναγκαστική, βίαιη, σεξουαλική επαφή τοποθετείται στο ένα άκρο ενός φάσματος διαφορετικών μορφών σωματικής και ψυχολογικής κακοποίησης των γυναικών που διαιωνίζουν τον κύκλο της υποταγής, το σύνολο των μορφών αυτών χρησιμοποιείται από τη συγγραφέα ως τρόπος αφηγηματοποίησης αγωνιών αναφορικά με τη σχέση έμφυλης ταυτότητας, σεξουαλικής βιαιότητας, πολιτισμικής, ταξικής/οικονομικής διαφοράς. Το *Έβδομο ρούχο* αποτελεί, εντέλει, ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα ανάδειξης τόσο του τρόπου με τον οποίο η σεξουαλική βία συνδέεται με τις κατασκευές των έμφυλων ταυτοτήτων όσο και της φυσικοποίησης των άνισων σχέσεων εξουσίας εντός της πατριαρχίας, αποτέλεσμα της οποίας είναι αφενός η αντικειμενοποίηση της γυναικείας σεξουαλικότητας και η σεξουαλική κακοποίηση να αναγνωρίζονται ως μία πτυχή της ετεροφυλόφιλης εμπειρίας ζωής, αφετέρου ο αμφίσημος τρόπος θεώρησης της γυναικείας υποκειμενικότητας –με την αμφισημία να δημιουργείται τόσο από τη θεώρηση του σεξουαλικού σώματος της γυναίκας ως

διαχωρισμένου από τον πραγματικό της εαυτό, γεγονός που έχει ως συνέπεια την αδυναμία θεώρησης του βιασμού ως πράξης ικανής να καταστρέψει την υποκειμενικότητά της, όσο και από την εμφάνιση της σύγχρονης γυναίκας ως ενεργού σεξουαλικής υποκειμενικότητας, η οποία όμως αναπαράγει ταυτόχρονα αντιλήψεις αναφορικά με το σεξ και τις σχέσεις που έχουν τεθεί από τους παραδοσιακούς ετεροκανονικούς λόγους ως σαν να είναι πλέον συνένοχη στη σεξουαλική της εκμετάλλευση.

ε. Η κατακρήμνιση του μύθου του βιασμού

Το απρόσμενο και τραγικό τέλος του μυθιστορήματος *Αστραδενή* της Ευγενίας Φακίνου (1982), που σηματοδοτείται από το βιασμό της έφηβης πρωταγωνίστριας από έναν ώριμο συγκάτοικό της στην πολυκατοικία στην οποία κατοικούσε με την οικογένειά της στην Αθήνα, έχει ερμηνευθεί ως βιασμός της παιδικής ηλικίας· ως το βίαιο και οριστικό τέλος της εποχής της αθωότητας, ως συνειδητοποίηση «του γίνεσθαι-γυναίκα, με αρνητικό, στην προκειμένη περίπτωση, τρόπο» (Κακαρούκα, 2021: 65). Καθώς δε το τέλος αυτό προοιωνίζεται από ένα τελετουργικό όνειρο θυσίας αρχαίας ιέρειας, έχει θεωρηθεί πως η κορύφωση της ιστορίας με τον συγκεκριμένο τρόπο μπορεί να σημαίνει και περιορισμό της γυναικείας αυτονομίας –ας μην ξεχνάμε πως το «αρχέτυπο του τραύματος του βιασμού», ένα από τα πιο συνηθισμένα μοτίβα στις γυναικείες διηγήσεις *Bildungsroman* που ανάγεται στην ελληνική μυθολογία, λειτουργεί έχοντας αυτήν ακριβώς τη στόχευση (Pratt, 1981: 24-25).¹³

Το ένα του χέρι με κρατάει από τη μέση και με το άλλο μου κλείνει το στόμα. Με πηγαίνει μέσα στην κουζίνα. Το ραδιόφωνο σιγόπαιζε. Του δίνει μια με το 'να χέρι και το δυναμώνει. Έπαιζε κάτι τραγούδια...

Τρέμω από θυμό και φόβο.

“Κτήνος”, μουγκρίζω και του δίνω μια. Δεν μπορώ να φωνάξω!... Δεν μπορώ να φωνάξω!... Τον χτυπάω με τη σακούλα μου. Το αυγό μου τσάκισε σε χίλια κομμάτια και πετάχτηκαν έξω ασπράδια και κρόκοι. Το μήλο έλιωσε.

*Τον χτυπάω στο κεφάλι. Συνέχεια, συνέχεια. Με μανία. Ξέρω τι θέλει να μου κάνει.
Το καταλαβαίνω. Όχι. Δεν θα τον αφήσω. Του χτυπάω το καλάμι με το παπούτσι
μου. Θυμώνει για τα καλά.*

Έχει κάνει καλά πολλές σαν κι εμένα, μου λέει...

*Το χέρι του στο στόμα μου κοντεύει να μου φράξει και τη μύτη... Θα τον σκοτώσω.
Θέλω να τον σκοτώσω... Να τον δω λιώμα! ΤΟ ΟΝΕΙΡΟ! Αυτό ήταν το όνειρο;...
Αυτή η θυσία! Γιατί όμως;... Για ποιον;... Γιατί;...*

*Όχι! Όχι το φουστάνι μου! Μη μου σηκώνεις το φουστάνι μου! Όχι το φουστάνι
μου! Όχι το φουστάνι μου! Μη, μη! Μη! Όχι το φουστάνι μου, το φουστάνι μου, το
φουστάνι μου, το χιτώνα μου, το χιτώνα μου, όχι το χιτώνα μου! Όχι, όχι, όχι το
χιτώνα μου... (Φακίνου, 1982: 258-259)*

Στην προκειμένη περίπτωση ρητής αναπαράστασης του βιασμού από τη φωνή και την οπτική του θύματος, η συγχρονική αφήγηση τονίζοντας, χάρη στη χρήση ρημάτων που δηλώνουν εξαναγκασμό, βία αλλά και αντίσταση, αφενός τη βιαιότητα με την οποία έρχεται αντιμέτωπη η Αστραδενή αφετέρου τη σθεναρή της προσπάθεια να μην υποκύψει, δυναμιτίζει όλους εκείνους τους μύθους που διαμορφώνουν και καθοδηγούν τη συμπεριφορά του βιαστή επιτρέποντας τη δικαιολόγηση και τον εξορθολογισμό της.

Η τελική, αισθητικοποιημένη, αναφορά στο «χιτώνα», έτσι όπως συνδέει τις ονειρικές, μυθικές αναφορές με τον πραγματικό βιασμό, υποδηλώνει ότι ο βιασμός της Αστραδενής είναι κατά μία έννοια μοιραίος και αναπόφευκτος· μπορεί, όμως, να δηλώνει και ότι ο βιασμός σε ένα εφηβικό σώμα είναι μια πράξη πέρα από την ανθρώπινη κατανόηση, με την αισθητική έκφραση να γίνεται ένας τρόπος άρθρωσης μιας έντονης υπαρξιακής αναστάτωσης. Αν προσθέσω σε αυτό και τη συμβολική σημασία που του αποδίδει η συγγραφέας σε συνέντευξή της,¹⁴ φαίνεται ότι στην προκειμένη περίπτωση, ακόμη και αν ο βιασμός χρησιμοποιείται ως τρόπος δήλωσης άλλων πολιτισμικών ανησυχιών, το γεγονός αυτό δεν αναιρεί την αφηγηματική επιλογή απόδοσης της πράξης του βιασμού ως αποτρόπαιης σωματικής και ψυχολογικής βίας.

Και το διήγημα με τίτλο «Χαρούμενα σπίτια», από τη συλλογή της Ελεάννας Βλαστού *Εξαφανίσεις* (2013), αναφέρεται σε βιασμό ανήλικου, εννιάχρονου κοριτσιού, μόνο που στην περίπτωση αυτή δράστης είναι ο πατέρας. Σε αντίθεση με την ταυτόχρονη

με το συμβάν αφήγηση της Αστραδενής, στην προκειμένη περίπτωση η αφήγηση είναι μνημονική. Η αφηγήτρια καλείται να διακοσμήσει ένα παιδικό δωμάτιο που της θυμίζει τη δική της ζοφερή παιδική ηλικία, όταν ο πατέρας της την κακοποιούσε σεξουαλικά· με αφορμή μια κουβέρτα παρόμοια με τη δική της παιδική κουβέρτα, ανακαλεί το περιστατικό μετά από χρόνια αυτο-επιβεβλημένης σιωπής σχετικά με αυτό, με την αφήγηση να αποτυπώνει τους μηχανισμούς της τραυματικής μνήμης.

Μια αντίστοιχη κουβέρτα είχε κι εκείνη, δεν την προστάτεψε από το κρύο. Θυμήθηκε τον πατέρα της να μπαίνει στο δωμάτιο το βράδυ και να σηκώνει την παρόμοια καρό κουβέρτα. Κάτι της ψιθύριζε γλυκά, αλλά εκείνη ήξερε τι θα ακολουθούσε. Η μαμά της είχε βγει, θα αργούσε, έλεγε ο μπαμπάς, και την έπαιρνε αγκαλιά και την ξάπλωνε στη μοκέτα. Τη χαίδευε στην αρχή τρυφερά, θέλω να κοιμηθώ. Πόνεσε πολύ στα εννιά. Ήταν ξαπλωμένη στη μοκέτα και αίμα λέκιασε τη μοκέτα, και μετά μια τρίχα, από όλα αυτά θυμάται εκείνη την τρίχα που την έκοψε, πώς βρέθηκε η τρίχα ανάμεσα στα πόδια της και την έκοψε. Αλλά δεν θυμόταν αν η τρίχα προϋπήρχε του αίματος και του πόνου. Θυμάται εκείνη την τρίχα καθαρά, αλλά όλα τα άλλα είναι θολά. Η τρίχα όμως ήταν η σωτηρία της, έβαλε τα κλάματα, κάπως σαν να φοβήθηκε ο μπαμπάς και εκείνη ξαναπήγε στο κρεβάτι της. (Βλαστού, 2013)

Σε αυτήν την απόλυτα ρεαλιστική, ωμή, ανάκληση του περιστατικού που με σαφήνεια αποτυπώνει την άσκηση βίας και τον συναισθηματικό χειρισμό εκ μέρους του πατέρα από μία καθαρά σωματικοποιημένη προοπτική, το αφηγηματικό ενδιαφέρον μετατοπίζεται στις σωματικές συνέπειες της πράξης (πόνος, αίμα) και στη σωματική αλλαγή (διαμέσου της επαναλαμβανόμενης αναφοράς στην εμφάνιση της τρίχας) ως μετωνυμία της απότομης, βίαιης αναίρεσης της παιδικότητας. Αυτή δε η καθαρά υλική, σαρκική εμπειρία της βίας αποδεικνύει πως κυριολεκτικές περιγραφές βιασμού δεν κινδυνεύουν να θεωρηθούν ηδονοβλεπτικές, όταν στο επίκεντρο τίθεται η πραγματικότητα του βιασμού ως βίαιη επίθεση στη σωματική και συναισθηματική ακεραιότητα των γυναικών –με άλλα λόγια, στη σωματικοποιημένη υποκειμενικότητα.

III. Επιλογικές παρατηρήσεις

Τα λογοτεχνικά κείμενα που γράφουν (για) το βιασμό, όχι μόνο αντανakλούν τις σύγχρονες με αυτά αντιλήψεις για το βιασμό, αλλά συμβάλλουν στην πολιτισμική του εγγραφή, προσδίδοντάς του ιδεολογικές λειτουργίες. Οι αναπαραστάσεις βιασμού με τις οποίες ασχολήθηκα, αν και βασίζονται στην κυρίαρχη από τη δεκαετία του '80 κ.ε. ρητορική του βιασμού που εστιάζει στην ανησυχία για την ευαλωτότητα των γυναικών απέναντι στη σεξουαλική επίθεση, και κατ' επέκταση στη σεξουαλικά προσδιορισμένη ευπάθεια της ύπαρξής τους, διαμεσολαβούν κατά κύριο λόγο σε ένα ενδιαφέρον ταξίδι προς την πολυπλοκότητα της ταυτότητας και της διαφοράς· γίνονται, δηλαδή, και αυτές το όχημα για τη διερεύνηση μιας σεξουαλικής κουλτούρας που εκδραματίζει την έμφυλη πολιτική αναπαράγοντας, αλλά και προβληματοποιώντας, μύθους γύρω από την έμφυλη ταυτότητα και σχέσεις, την κοινωνική τοποθέτηση των γυναικών και των ανδρών, την ανδρική και γυναικεία σεξουαλικότητα και ηθική. Τα κείμενα που αναφέρονται σε παλαιότερες εποχές εξακολουθούν να χρησιμοποιούν ως τρόπο την ελλειπτικά αποτυπωμένη πράξη του βιασμού συνιστώντας πρωτίστως, για να χρησιμοποιήσουμε την άποψη που διατυπώνει η Sabine Sielke, «ερμηνείες, αναγνώσεις του βιασμού οι οποίες, μεταφερόμενες στο λόγο, μετατρέπονται σε ρητορικό μέσο, σε ένα επίμονο σχήμα» (Sielke, 2002: 2-3)· ο βιασμός, δηλαδή, εξακολουθεί να επενδύεται με βαθιές συμβολικές δυνάμεις, οι οποίες στην προκειμένη περίπτωση διαμεσολαβούν την κυρίαρχη πατριαρχική ανησυχία αναφορικά με τη γυναικεία σεξουαλική υποκειμενικότητα –τη γυναικεία σεξουαλικότητα ως ανδρική ιδιοκτησία και το γυναικείο σώμα ως σεξουαλικοποιημένο αντικείμενο– και αναπαράγουν τη διάκριση ανάμεσα στο σώμα και το πνεύμα, στην προσπάθειά τους να προσφέρουν την αποτύπωση όχι μόνο μιας ατομικής πράξης σεξουαλικής βίας, αλλά και των πολιτισμικών συνθηκών που την εξέθρεψαν ή την κατέστησαν δυνατή. Τα κείμενα που αναφέρονται στη σύγχρονη με την περίοδο συγγραφής τους περίοδο ταλαντεύονται μεταξύ της ανάγκης να καταστήσουν ορατή τη γυναικεία σεξουαλική ευπάθεια απέναντι στην πράξη του βιασμού ως σημείο της ανδρικής κυριαρχίας και εξουσίας και του κινδύνου ακριβώς αυτό να συντελέσει στη διαίωνιση των περί βιασμού λόγων που ενισχύουν τόσο τη θεώρηση της γυναίκας ως

παθητικού θύματος όσο και τον μύθο του ιδανικού θύματος, άλλοτε προβληματοποιώντας το διπολικό σύστημα θύμα/θύτης, άλλοτε τονίζοντας τις μορφές αντίστασης που αναπτύσσουν οι γυναικείοι χαρακτήρες που είναι θύματα αυτής της σεξουαλικής βίας, αλλά και την εμπρόθετη δράση τους όσον αφορά τη διαχείριση του σώματος και της σεξουαλικότητάς τους. Σε κάθε περίπτωση, οι αναπαραστάσεις που αποτέλεσαν αντικείμενο της μελέτης αυτής δεν αμφισβητούν ότι αυτό στο οποίο αναφέρονται συνιστά πραγματικό βιασμό, αντιστεκόμενες στην κυρίαρχη κουλτούρα βιασμού, ενώ ανάγοντας και στην προκειμένη περίπτωση, όπως προανέφερα, το βιασμό σε σχήμα ανάδειξης κοινωνικών ζητημάτων και προβληματισμών αναφορικά με τις πολιτισμικές κατασκευές του φύλου και της σεξουαλικότητας, δεν κάνουν κάτι άλλο από το να προβάλλουν και αυτές το θεμελιώδη ρόλο που παίζει το φύλο και η σεξουαλικότητα στις άνισες σχέσεις εξουσίας. Όσον αφορά τις εννοιολογήσεις που παράγουν, ο βιασμός αποτελεί μια συνεχή «απειλή» για τις γυναίκες –με την οδυνηρή διαπίστωση ότι οποιοσδήποτε θα μπορούσε να παίξει το ρόλο του βιαστή.

Βιβλιογραφία

- Adorno, T. W., «Commitment», στο Arato A. & Gebhardt E. (επιμ.) *The Essential Frankfurt School Reader*, Continuum, New York, NY, 1985, σ. 300-318.
- Andreadis, A., «Reviewed work: *Astradeni* by Eugenia Fakinou, translated by H. E. Criton. Kedros Publishers, 1991», *Harvard Review* 14, 1998, σ. 176-178 (<https://www.jstor.org/stable/27561088>).
- Bal, M., «The story of W.», στο *A Mieke Bal Reader*, The University of Chicago Press, Chicago, 2006, σ. 40-67.
- Βλαστού, Ε., «Χαρούμενα σπίτια», στο *Εξαφανίσεις*, Εκδόσεις Πόλις, Αθήνα, 2013.
- Brownmiller, S., *Against our Will: Men, Women and Rape*, Fawcett Columbine, New York, NY, 1975.
- Burt, M. R., «Cultural myths and support for rape», *Journal of Personality and Social Psychology* 38, 1980, σ. 217-230.
- Cahill, A., *Rethinking Rape*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2001.
- Bryden, D. P. & Grier M. M., «The search for rapists' "real" motives», *The Journal of Criminal Law & Criminology* 101, 2011, σ. 171-278.
- Doezema, J., «Loose women or lost women? The reemergence of the myth of white slavery in contemporary discourses of trafficking in women», *Gender Issues* 18(1), 2000, σ. 23-50.
- Donat, P. L. N. & D'Emilio J., «A feminist redefinition of rape and sexual assault: Historical foundations and change», *Journal of Social Issues* 48, 1992, σ. 9-22.
- Δούκα, Μ., «Σας αρέσει ο Μπραμς;», στο *Ο δρόμος για την Ομόνοια*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2005.
- Graham, L.V., «Reading the unspeakable: Rape in J. M. Coetzee's *Disgrace*», *Journal of Southern African Studies* 29(2), 2003, σ. 433-444.
- Hansen, L., «Gender, nation, rape: Bosnia and the construction of security», *International Feminist Journal of Politics* 3(1), 2001, σ. 55-75.
- Higgins, L. A. & Silver B. R., «Introduction: Rereading rape», στο Higgins L. A. & Silver B. R. (επιμ.) *Rape and Representation*, Columbia University Press, New York, NY, 1991, σ. 1-11.
- Κακαρούκα, Π., *Ονειρικός λόγος και γυναικεία ταυτότητα στη νεότερη ελληνική πεζογραφία (1980 - 2020)*, αδημοσίευτη διδακτορική διατριβή, ΕΚΠΑ, Αθήνα, 2021.
- Καρυσιάνη, Ι., *Τα Σακιά*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 2010.
- Κέζα, Λ., «Της ανοχής και της ανοχής. Ευγενία Φακίνου *Τυφλόμυγα*», *Το Βήμα* 23.11.2008.
- MacKinnon, C. A., «Feminism, marxism, method and the state: An agenda for theory», *Signs* 7(3), 1982, σ. 515-544.
- MacKinnon, C. A., «Sex and violence: A perspective», στο MacKinnon C. A. (επιμ.) *Feminism Unmodified: Discourses on Life and Law*, Harvard University Press, Cambridge, MA, 1981, σ. 85-92.
- Malamuth, N. M., Linz D., Heavey C. L., Barnes G., & Acker M., «Using the confluence model of sexual aggression to predict men's conflict with women: A 10-year follow-up study», *Journal of Personality and Social Psychology* 69(2), 1995, σ. 353-369.

- Marcus, S., «Fighting bodies, fighting words: A theory and politics of rape prevention», στο Butler J. & Scott J. W. (επιμ.) *Feminists Theorize the Political*, Routledge, New York, NY, 1992, σ. 385-403.
- Μπισχιγιώτη, Δ., *Εγγραφές του φόνου στη σύγχρονη ελληνική πεζογραφία: Ζητήματα γραφής, αναπαραστάσης και ιδεολογικής λειτουργίας – Πορτρέτα δολοφόνων εν μέσω κρίσεων*, διδακτορική διατριβή, Τμήμα Φιλολογίας ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη, 2022.
- Nelson, H. L., *Damaged Identities: Narrative Repair*, Cornell University Press, Ithaca, NY, 2001.
- Παπαμάρκος, Δ., «Ντο τ' α πρες κοτσίδετε», στο *Γκιακ*, Αντίποδες, Αθήνα, 2014.
- Plaza, M., «Our costs and their benefits», μτφρ. Wendy Harrison, *m/f* 4, 1980, σ. 28-39.
- Pratt, A., *Archetypal Patterns in Women's Fiction*, Indiana University Press, Bloomington, 1981.
- Scully, D., *Understanding Sexual Violence: A Study of Convicted Rapists*, Routledge, New York/London, 1994 [1990].
- Seifert, R., «The second front: The logics of sexual violence in wars», *Women's Studies International Forum* 19(1), 1996, σ. 35-43.
- Sjoberg, L., *Women as Wartime Rapists: Beyond Sensation and Stereotyping*, New York University Press, New York, NY, 2016.
- Sielke, S., *Reading Rape: The Rhetoric of Sexual Violence in American Literature and Culture, 1790-1990*, Princeton University Press, Princeton/Oxford, 2002.
- Tanner, L. E., *Intimate Violence: Reading Rape and Torture in Twentieth-Century Fiction*, Indiana University Press, Bloomington, 1994.
- Φακίνου, Ε., *Αστραδενή*, Κέδρος, Αθήνα, 1982.
- Φακίνου, Ε., *Το έβδομο ρούχο*, Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα, 1983.

¹ Η Laura Sjoberg, για παράδειγμα, γράφοντας για τους βιασμούς σε καιρό πολέμου που διαπράχθηκαν από γυναίκες, υποστηρίζει: «Η υποταγή λόγω φύλου δεν είναι κάτι που οι άνδρες κάνουν αποκλειστικά στις γυναίκες, αλλά μάλλον κάτι που οποιοσδήποτε άνθρωπος μπορεί να κάνει σε οποιονδήποτε άνθρωπο βάσει των προσδοκιών που βασίζονται στο φύλο. Το ποιος διαπράττει την πράξη, λοιπόν, δεν αλλάζει τη φύση μιας πράξης έμφυλης υποταγής -είτε για τον δράστη είτε (κυρίως) για το θύμα» (Sjoberg, 2016: 15).

² Οι L. Higgins και B. Silver υποστηρίζουν ότι αφηγήσεις γραμμένες από άνδρες είτε παραλείπουν τις σκηνές βιασμού είτε τις αποτυπώνουν χρησιμοποιώντας «αναπαραστάσεις ανδρισμού». Προτείνουν δε ότι είναι απαραίτητο να αναγνωρίσουμε τις ενοχλητικές διαχωριστικές γραμμές που εμφανίζονται μέσα στα ανδρικά κείμενα και να αναρωτηθούμε ποιος είναι ο ρόλος των ανδρών συγγραφέων στην περίπτωση αυτή. «Αποκαλύπτουν αυτά τα κείμενα ίχνη ανδρικού σεξουαλικού άγχους ή ενοχής; Και μήπως ακόμη και οι άνδρες συγγραφείς που αναγνωρίζουν τη συνοχή τους στη βία του έμφυλου συστήματος είναι τελικά παγιδευμένοι στα πανίσχυρα πλέγματά του;» (Higgins & Silver, 1991: 11, 4).

³ Το επιχείρημα της M. Bal έχει ως εξής: «[Ο βιασμός] το κάνει αυτό κυριολεκτικά –ο δράστης πρώτα την καλύπτει– και μετά μεταφορικά –ο βιασμός καταστρέφει την αυτοεικόνα της, την υποκειμενικότητά της, η οποία ναρκώνεται προσωρινά, αλλάζει οριστικά και συχνά καταστρέφεται. Εντέλει, ο βιασμός δεν μπορεί να οπτικοποιηθεί επειδή η εμπειρία είναι, τόσο σωματικά όσο και ψυχολογικά, εσωτερική. Ο βιασμός λαμβάνει χώρα εντός. Υπ' αυτή την έννοια, ο βιασμός είναι «εξ ορισμού φανταστικός»· μπορεί να υπάρξει μόνο ως εμπειρία και ως μνήμη, ως εικόνα μεταφρασμένη σε σημεία, ποτέ επαρκώς “αντικειμενοποιησίμη”» (Bal, 2006: 44-45).

⁴ Οι L. Higgins και B. Silver υποστηρίζουν ότι «η επιμονή στην κυριολεξία του βιασμού συχνά καθιστά αναγκαία μια συνειδητή κριτική πράξη εκ νέου ανάγνωσης της βίας και της σεξουαλικότητας στα κείμενα όπου έχει παρακαμφθεί, είτε από το ίδιο το κείμενο είτε από τους κριτικούς: όπου έχει μετατραπεί σε μεταφορά ή σύμβολο ή έχει αναπαρασταθεί ρητορικά ως ερεθισμός, πειθώ, γοητεία, αποπλάνηση ή επιθυμία [...]» (Higgins & Silver 1991: 4). Η Lucy Valerie Graham έχει επισημάνει, από την πλευρά της, ένα

«διλημματικό αδιέξοδο» όταν πρόκειται για την αναπαράσταση του βιασμού: οι συγγραφείς μπορεί να θέλουν να «εκθέσουν τις φρικαλεότητες» αλλά τότε «[διατρέχουν] τον κίνδυνο να μετατρέψουν τη βία σε ένα πορνογραφικό θέαμα που [απειλεί] να εμπλέξει τον θεατή» (Graham, 2003: 441).

⁵ Η αποστασιοποίηση, για την L. E. Tanner, είναι εγγενής στις λογοτεχνικές αναπαραστάσεις, μέσα από το «χειρισμό των λέξεων, των εικόνων και των λογοτεχνικών μορφών». Ωστόσο, με το χειρισμό των λέξεων, τα λογοτεχνικά έργα μπορούν επίσης να παρασύρουν τον αναγνώστη και, όταν το κάνουν αυτό, οι αναγνώστες μπορεί να βρεθούν σε «μια θέση δυσάρεστης εγγύτητας με το ευάλωτο σώμα του θύματος» ή «δυσάρεστης εγγύτητας με το βιαστή». Και οι δύο περιπτώσεις δυσφορίας «μπορούν να γίνουν ευκαιρία για την αμφισβήτηση των μηχανισμών αναπαράστασης και των συμβάσεων ανάγνωσης μέσω των οποίων απεικονίζεται η υλική δυναμική της βίας» (Tanner, 1994: 9-10)

⁶ «Μ' έβαλες στο βρακί σου τελικά, τη φράση αυτή την είχε ακούσει στα επτά του χρόνια, την είχε πει ο πατέρας του στη Βιβή ένα βράδυ, αφού τον έβαλαν για ύπνο βιαστικά, σχεδόν τον έσπρωξαν στο δωμάτιο και τον πλάκωσαν με το πάπλωμά του, γιατί ήταν η μέρα τους ν' αρπαχτούν [...]» (Καρυσιάνη, 2010: 160).

⁷ Η «κουλτούρα του βιασμού» αναφέρεται σε ένα σύνολο αναπαραστάσεων και πρακτικών που ευνοούν τη σεξουαλική βία εντός ενός συγκεκριμένου πολιτισμού, ενώ οι «μύθοι του βιασμού» είναι «προκαταλήψεις ή στερεότυπα σχετικά με το βιασμό, τους βιαστές και τα θύματα βιασμού χαρακτηριζόμενες από προκαταλήψεις, στερεότυπες ή λανθασμένες πεποιθήσεις» (Burt, 1980: 217) που χρησιμεύουν στη δικαιολόγηση της ανδρικής σεξουαλικής επιθετικότητας κατά των γυναικών.

⁸ Σε παρόμοιο μήκος κύματος κινείται και η Δ. Μπισχινιώτη η οποία, στην αδημοσίευτη διατριβή της, διατυπώνει την άποψη ότι ο Λίνος «ωφελείται» από τη διάπραξη των εγκλημάτων του, καθώς μέσω αυτής κατά κάποιον τρόπο αποκαθιστά τις διαψευσμένες προσδοκίες του ως προς την ταυτότητα και τη ζωή του (Μπισχινιώτη, 2022: 148)

⁹ Αν και η προοπτική των ίδιων των θυμάτων απουσιάζει από το μυθιστόρημα, η φρικαλεότητα των επιθέσεων αποτυπώνεται λεπτομερώς –έστω και με διαθλασμένο τρόπο: τόσο μέσα από τα ρεπορτάζ των εφημερίδων που αναφέρονται στους βιασμούς, όσο και μέσα από τα σπαράγματα καταθέσεων στη διάρκεια της δίκης του Λίνου. Είναι ενδιαφέρον δε ότι αυτή ετερογλωσσική συνύπαρξη εντός του κειμένου, παρά την ένταση που δημιουργεί, δεν αμφισβητεί τη θεώρηση του βιασμού ως σεξουαλικής επίθεσης που διαπράττεται σε ένα άτομο χωρίς τη θέλησή του.

¹⁰ Ο Δ. Παπαμάρκος, στη «Σημείωσή» του, που τοποθετείται μετά το σώμα των διηγημάτων, επισημαίνει ότι σε «περίπτωση φόνου γυναίκας, η οποία θεωρείται μισό “αίμα”, το Κανούν προβλέπει πως η τιμή της θιγείσας οικογένειας ικανοποιείται αποκλειστικά με την καταβολή αποζημίωσης. Αυτό, ωστόσο, δεν ισχύει για σεξουαλικά εγκλήματα –βιασμός–, στην περίπτωση των οποίων η τιμή της οικογένειας της γυναίκας μπορεί να ικανοποιηθεί μόνο με το “αίμα” του θύτη» (Παπαμάρκος, 2014: 122).

¹¹ Όπως αναφέρει η Jo Doezema, σε μελέτη της στην οποία διερευνά τη ρητορική κατασκευή της αφήγησης του «θύματος» στον αντι-τράφικινγκ λόγο, «τα μοτίβα της εξαπάτησης, της απαγωγής, της παρθενίας και της βίας επιτυγχάνουν να καταστήσουν το θύμα αναμφίβολα “αθώο”. Απελπιστικά φτωχή, εξαπατημένη ή έχοντας απαχθεί, υπό την επήρεια ναρκωτικών ή έχοντας υποστεί ξυλοδαρμό και με ένα αθώο σεξουαλικό παρελθόν, δεν μπορεί να έχει “επιλέξει” να είναι μια πόρνη» (Doezema, 2000: 36).

¹² Η αφήγηση της μητέρας αποκαλύπτει την αγωνία των γυναικών που αναγκάζονταν να κάνουν ρεαλιστικές «επιλογές» στη ζωή τους, όταν όλες οι επιλογές τους ήταν εξαιρετικά ανεπιθύμητες. Πράγματι, η αποδοχή της μοίρας τους, πώς να επιβιώσουν καλύτερα από τη σεξουαλική βία σε μια προσπάθεια αυτοσυντήρησης, απλής επιβίωσης, ήταν επομένως η μόνη διαθέσιμη επιλογή για πολλές γυναίκες.

¹³ Παρόμοια άποψη εκφράζει η Athena Andreadis, η οποία σε βιβλιοκριτική της για το μυθιστόρημα γράφει: «Η κορύφωση της ιστορίας είναι διφορούμενη. Θα υποταχθεί και θα σωπάσει η Αστραδενή, όπως οι ιέρειες της παλιάς θρησκείας; Ο βιασμός των γυναικών, ιδίως των γυναικών με εξουσία, θεωρούνταν πάντα ένας αποτελεσματικός τρόπος για να τις κρατήσουν “στη θέση τους”, ευάλωτες και ταπεινές. Ή μήπως η Αστραδενή θα κρατήσει το όραμά της, θα ενσωματώσει την ασχήμια και θα τη μετουσιώσει, όπως ένα στρείδι που δημιουργεί ένα μαργαριτάρι;» (Andreadis, 1998: 177).

¹⁴ Σε ερώτηση της Λώρης Κέζα, στο πλαίσιο συνέντευξης με αφορμή την έκδοση του μυθιστορήματος *Η τυφλόμυγα*, εάν η συγγραφέας έχει εξορκίσει κάτι με το γράψιμο, η Ευγενία Φακίνου απάντησε: «Γλίτωσα από πολλά δεινά. Η Αστραδενή ήταν το αποτέλεσμα μιας πολύ δύσκολης εποχής και έχω την αίσθηση ότι και ο βιασμός της ήταν σύμβολο μιας μεγάλης δυσκολίας και ενός πολέμου που είχαμε να ξεπεράσουμε» (Κέζα, 2008).